

Genel Hatlarıyla Osmanlı Kıraat İlmî Eserleri Ottoman Qiraah Science Publications Overview

Ahmet GÖKDEMİR

Doç. Dr., Yalova Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, Kıraat Anabilim Dalı
Associate Professor, Yalova University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Qiraah
Yalova, Turkey
ahmetgokdemir81@hotmail.com
orcid.org/0000-0002-5436-0541

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 30 Ocak / January 2021
Kabul Tarihi / Accepted : 7 Mart / March 2021
Yayın Tarihi / Published : 15 Haziran / June 2021
Yayın Sezonu / Pub Date Season : Haziran / June
Cilt / Volume : 8 • **Sayı / Issue** : 1 • **Sayfa / Pages** : 59-78

Atıf / Cite as

Gökdemir, Ahmet. "Genel Hatlarıyla Osmanlı Kıraat İlmî Eserleri". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2021), 59-78.

Doi: 10.33460/beuifd.871168

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayın Hakkı / Copyright®

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi tarafından yayınlanmıştır. Tüm hakları saklıdır.
Published by Zonguldak Bulent Ecevit University, Faculty of Theology, Zonguldak, Turkey. All rights reserved.

Öz: Makalede genel hatlarıyla Osmanlı kıraat ilmî eserleri kaleme alınmıştır. Bu bağlamda sırasıyla yedi ve on, yediyi ona tamamlayan üç ve şâz kıraatler olarak bilinen dört kıraat, resm-i mushâf, vakf-ibtidâ, kıraat ilmiyle ilgili bazı usûl meselelerinin yanı sıra isnâd ve tabakât ile addü'l-ây mevzularına değinilmiştir. Makalenin yazımında Osmanlı kıraat eserlerinden söz konusu başlıklar altında bir araya getirilebilen eserler aynı başlıkta değerlendirmeye tabi tutularak, konuyla alakalı birtakım yargılara varılmıştır. Bu bağlamda kıraatin alt başlıklarıyla ilgili eser türlerinin hepsine olabildiğince değinilmeye çalışılmış, birbirleriyle mevzu bakımından bağlantılı olan eserler incelemeye tabi tutulmuştur.

Araştırmanın amacı Osmanlı kıraat eserlerinin genel özelliklerini ortaya koymaktır. Diğer bir gaye ise Osmanlı'da bahsi geçen alanda telif edilen eserleri açığa çıkarmak suretiyle bu sahada çalışma yapmak isteyenlere alan açmaktır. Konuyla ilgili araştırmaya sevk eden bir diğer saik, Osmanlı'nın kıraat ilmine dair sahip olduğu birikimle alakadar araştırmacıların fikir edinmelerine vesile olabilmektir.

Araştırmanın sonucunda Osmanlı kıraat eserlerinin birçoğunun yedi ve on kıraate yönelik ele alındığı, bazı teliflerin kıraatin usûlü denilebilecek kâidelerine dair yazıldığı,

ayrıca isnâd ve tabakâtle ilgili de eser kaleme alındığı neticesine varılmıştır. Araştırmada ulaşılan bir diğer sonuç Osmanlı kıraat eserlerinin daha önceki birikim üzerine bina edildiği ve önceki kıraat eserleriyle alakalı telif edildiğidir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Kıraat, Osmanlı, Kurrâ, Mushaf imlâsı, Vakf-ibtidâ.

Abstract: In the article, Ottoman works of recitation were outlined in general terms. In this context, seven and ten, the three qiraahs which complement the seven to ten and the four qira'ahs known as shaz qiraats, the resm-i mushâf, waqf-ibtidâ, as well as some procedural issues related to the science of qiraah, isnad and tabaqât and addu'l-ay subjects were addressed. In the writing of the article, the works of Ottoman recitation science that can be brought together under the titles listed are evaluated under the same title, and some judgments have been made on the subject. In this context, all types of works related to the subtitles of qiraat were tried to be mentioned as much as possible, and the works that were related to each other in terms of subject were reexamined.

The research aims to reveal the general characteristics of Ottoman recitation works. Another aim is to open up space for those who want to work in this area by unveiling the works that were written in the field in the Ottoman Empire. Another motive that leads to research on the subject is to be instrumental in obtaining ideas for researchers related to the Ottoman knowledge of recitation.

As a result of the research, it was concluded that most of the Ottoman recitation works were handled for seven and ten qiraah, some of the writings were written about the principles that can be called qiraah methodology, and also works were written about the isnad and tabaqat. Another conclusion reached in the research is that Ottoman recitation works were built on previous knowledge and were compiled related to previous recitation works.

Keywords: Quran, Qiraah, Ottoman, Qurrâ, Mushaf orthography, waqf-ibtidâ.

Giriş

Osmanlı'da kaleme alınan kıraat eserleri kendinden önceki birikimin üzerine inşa edilmiştir. Örnek vermek gerekirse yedi kıraate dair ele alınan eserler incelendiğinde bunlardan birçoğunun Osmanlı'dan önce yazılmış kırâât-i seb'ayla alakadar olduğu ya da bunların karşılaştırılması sadedinde yazıldığı dikkat çekecektir. Aynı şekilde kıraatin diğer yönlerine dair eserlerin de daha önceki çalışmalar doğrultusunda kaleme alındığı ya da bunlardan istifadeyle hazırlandığı görülmektedir. Bu durumun oluşmasındaki en önemli etken kıraat ilmine dair oluşan birikimin döneminin kıraat ilmindeki zirve şahsiyetleri olan İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429), Molla Gürânî (ö. 893/1488), Ali b. Süleyman el-Mansûrî (ö. 1134/1721) ve Ahmed el-Mesyerî (ö. 1006/1598) gibi âlimler aracılığıyla Osmanlı'ya aktarılmasıdır. Bu kişiler gerek telif ettikleri eserler gerekse yetiştirdikleri talebeler aracılığıyla bu ilmin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.

Daha sonra ortaya konulan kıraate dair gayretler de bahsi geçen âlimlerin tesis ettikleri temeller üzerine inşa edilmiştir.¹ Aşağıda mezkûr hizmetlerden Osmanlı'da kıraate dair kaleme alınan eserlere değinilecektir.

Bir ilim dalına yapılabilecek en önemli katkılardan biri o sahayla ilgili kaleme alınmış eserlerin açığa çıkarılması ve tanıtılmasıdır. Bilhassa kıraat ilminde olduğu üzere diğer alanlara nispetle daha az çalışmanın yapıldığı sahalarda bu tarz araştırmalar oldukça önemlidir. "Genel Hatlarıyla Osmanlı Kıraat Eserleri" adlı makale bu yönde kaleme alınan çalışmalardandır.

Makalede Osmanlı kıraat eserleri ana hatlarıyla ele alınmış ve Osmanlı döneminde kaleme alınan kıraat ilmi kaynakları, belli başlıklar altında toplanıp ortak özellikleri itibarıyla bunların tanıtımları yapılmıştır. Bu teliflere dair bilgi verilmesi esnasında gerek metinde gerekse dipnotlarda eserlerde söz konusu olan konuların ele alınış şekilleri, kıraatle ilgili teliflerin içerikleri, bunların künyeleri ile bunlara dair birtakım çalışmalardan bahsedilmiştir.

1. Yedi Kıraate Dair Eserler

Osmanlı'da yedi kıraate yönelik yazılmış eserlerin büyük kısmı daha önce yedi kıraate dair yazılmış eserlere şerh mahiyetinde kaleme alınmıştır. Ahmed b. Muhammed Manisavî'nin (ö. 1000/1592) *İzhâru'l-meânî fî Şerhi Hırzî'l-emânî'si*, *Hırzû'l-emânî'ye*² yönelik yazılmış şerhlere örnek gösterilebilir. Mezkûr eserin baş kısımları Arapça, büyük bir bölümü ise Osmanlıca kaleme alınmış; *Hırzû'l-emânî'nin*³ beyitleri verilip bunlardaki kelimelerle ilgili birtakım açıklama ve tanımlamalar yapılmıştır. Bu bağlamda sözcüklerin irapları ve anlamlarına da yer verilmiştir.⁴

Şâtibiyye üzerine yazılmış şerhlerden bazıları oldukça geniş hacimli ele alınmıştır. Muhammed b. Hüsam Dede Ayasluğî'nin (ö. 1003/1595) 3 ciltten oluşan *el-Mu'în li i'âneti't-tâlibîn'si* bu durumun örneklerindedir.⁵ Molla Gürânî'nin de (ö. 893/1488) *Şâtibiyye* ile ilgili oldukça geniş bir şerhi mevcuttur. Gürânî'nin *Abkarî* adlı bu eseri, Şâtibiyye üzerine yazılmış *Kenzû'l-meânî* adlı şerhle ilgili talik çalışması olarak kaleme alınmıştır.⁶

1 Bahsi geçen âlimler ve bunların Osmanlı kıraat ilmine hizmetleriyle ilgili bk. Ahmet Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları* (İstanbul: Ravza Yay., 2018), 44-59, 129-134.

2 *Hırzû'l-emânî* ve nazım halinde yazılmış kıraat klasikleriyle ilgili Yaşar Akaslan'ın bir çalışması bulunmaktadır. bk. Yaşar Akaslan, *Kıraat İlminde Didaktik Şiirler* (Ankara: İlahiyat Yay., 2019).

3 Eserle ilgili Fatih Çollak'ın doktora çalışması bulunmaktadır. bk. Fatih Çollak, *Kıraat İlminde İmam Şâtibi ve eş-Şâtibiyye* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1991).

4 Ahmed b. Muhammed Manisavî, *İzhâru'l-meânî fî Şerhi Hırzî'l-emânî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 19), 1b-95a.

5 Muhammed b. Hüsam Dede Ayasluğî, *el-Mu'în li i'âneti't-tâlibîn* (Konya: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Rodos, 851, 852, 853, 854, 855, 856).

6 Molla Gürânî, *el-Abkarî ta'likatün 'alâ Şerhi Hırzî'l-emânî li'l-Ca'berî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, 9), 1b-209b.

Şâtıbiyye üzerine yazılmış şerhlerden bazıları Osmanlıca yazılmıştır. Hâfız Hüseyin Rizevî'nin (ö. 1201/1786-87) *Şerhu Kasîdeti's-Şâtıbiyye'si*,⁷ Şâtıbiyye üzerine yazılmış Osmanlıca şerh çalışmalarındandır. Rizevî, eserinde beyitleri önce irap açısından ele almış, daha sonra mahsûlü'l-beyt başlığıyla beyitlerin tercümesini zikretmiştir.⁸ Emir Hoca'nın (ö. 963/1556) *Terceme-i Şâtıbî'si* de bu tarzda yazılmış teliflerdendir. Eserde İmâm Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî'si*nden bazı beyitler ele alınıp bunların tercümesi yapılmıştır.⁹

Yedi kıraate dair eserlerdeki verilerin karşılaştırılmasına dair telifler de mevcuttur. Abdullah b. Muhammed Yûsufefendizâde'nin (ö. 1062/1652) Padişahın hocasının isteği üzerine kaleme aldığı *Risâle fi halli müşkilâti's-Şâtıbî'si* bu doğrultuda yazılmış teliflerdendir. Eserde Şâtıbiyye tarîkinin Teysîr tarîkiden farkları ele alınmıştır.¹⁰ Yûsufefendizâde'nin Şâtıbiyye ve Teysîr tarikleri üzere kaleme aldığı bir başka eseri *Ecvibetü mesâil fi vücûhi'l-Kur'ân*'dır. Bu eserde ise bahsi geçen tarikler doğrultusunda bazı âyetlerdeki kıraat vecihleri sırasıyla ele alınmıştır.¹¹

2. On Kıraate Dair Eserler

On kıraate yönelik eserlerin başında *Neşr* isimli kitap gelir. İbnü'l-Cezerî, eserini Bursa'da yazmıştır.¹² Kitabın mukaddime kısmında; Kur'ân'ın faziletleri, kıraat ilminin tarihçesi, yedi harf mevzularının yanı sıra eserin kaynakları ile kitaptaki kıraatlerin silsilelerine değinilmiştir. Usûl bölümünde ise kıraat usulü ile tecvîd meselelerine yer verilmiştir. Ferşü'l-hurûftan sonra tekbîr ve hatim konularıyla eser nihayete erdirilmiştir.¹³ Çok sayıda yazma nüshası bulunan eser, defalarca basılmış ve eserle ilgili birtakım çalışmalar kaleme alınmıştır.¹⁴ Kullanımı yaygın olan fakat bazı ifadelerinin anlaşılmasında zorlanılan *Neşr*'in, okuyuşta kolaylık sağlama adına, ihtisarının yapıldığı da olmuştur. Mustafa b. Abdurrahmân İzmîrî'nin (ö. 1155/1742) *Muhtasaru'n-Neşr fi'l-kırââti'l-aşr*'ı bu durumun örneklerindedir. İzmîrî, çalışmasında ayrı ayrı her bir imamın önce râvî ve tariklerini zikretmiş, sonra da usûl ve ferşine değinmiş, en sonunda da tekbîr ve dua ile eserini nihayete erdirmiştir.¹⁵

7 Müellif ve eseriyle ilgili bk. Alaaddin Salihoglu, "Rizeli Hâfız Hüseyin Efendi ve *Râiyye Şerhi* Adlı Yazma Eseri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45 (2020), 119-138.

8 Hâfız Hüseyin Rizevî, *Şerhu Kasîdeti's-Şâtıbiyye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Âşır Efendi, 3), 1b-166a.

9 Emir Hoca, *Terceme-i Şâtıbî* (Ankara: Milli Kütüphane, Afyon Gedik Paşa II Halk, 18355), 1b-34a.

10 Abdullah b. Muhammed Yûsufefendizâde, *Risâle fi halli müşkilâti's-Şâtıbî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 1227).

11 Abdullah b. Muhammed Yûsufefendizâde, *Ecvibetü mesâil fi vücûhi'l-Kur'ân* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 68), 29-39.

12 İbnü'l-Cezerî, *Câmi'u'l-esânid* (İstanbul: Süleymaniye, Dârulmesnevî, 11), 18b.

13 Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırââti'l-aşr*, haz. Ali M. Dabbâ (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ty).

14 Esere dair çalışmalarla için bk. Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 27.

15 Mustafa b. Abdurrahmân İzmîrî, *Muhtasaru'n-Neşr fi'l-kırââti'l-aşr* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 66).

Neşr'in manzum hali *Tayyibetü'n-Neşr*'dir. Bu eser de *Neşr* gibi Bursa'da kaleme alınmıştır.¹⁶ Seksen kadar tarîk hakkında bilgi veren eser, *Neşr*'de olduğu üzere usûl ve ferş bölümlerinden müteşekkildir.¹⁷ Mezkûr telife dair çok sayıda çalışma mevcuttur.¹⁸ İbnü'l-Cezerî'nin *Neşr*'e dair yaptığı çalışmalardan bir diğeri *Takrîbü'n-Neşr fi'l-kırââtî'l-aşr*'dir. Bu eser bir nevi *Neşr*'in ihtisarı mahiyetindedir. İbnü'l-Cezerî, diğer telifinde olduğu gibi mezkûr çalışmasını da Bursa'da telif etmiştir.¹⁹ Usûl ve ferş bölümlerinden müteşekkil kitap, tekbîr babıyla nihayete erdirilmiştir. Eserle ilgili çok sayıda çalışma ele alınmıştır.²⁰

On kıraate dair eserlere dikkat edildiğinde bunların mukaddime, usûl ve ferş bölümlerinden müteşekkil olduğu dikkat çekmektedir. Bazı teliflerde ise usûl kısmını içermeksizin kısa bir mukaddime sonrasında imamların farklı okuyuşları ele alınmıştır. Hamdullah b. Hayreddîn'in (ö. 983/1575) *Füyûzu'l-itkân fi vücûhi'l-Furkân* adlı çalışması bu tarz eserlerdendir.²¹ Muhammed b. Ahmed el-Avfî'nin (ö. 1052/1642) *et-Teshîl ve şifâü'l-alîlî* de aynı şekilde yazılmış kitaplardandır. Nitekim Avfî, kısa bir mukaddime sonrasında istiâze ve besmele mevzusuna değindikten sonra usûl konularını zikretmeksizin on kıraat imamının sûrelerdeki farklı okuyuşlarını ele almıştır.²²

On kıraate dair eserlerden bir kısmı da âyetten âyete, duraktan durağa on imamın okuyuşlarını içermek suretiyle kaleme alınmıştır. Muhammed b. Hüsâm Dede Ayasluğî'nin *el-Muğnî'l-usûl fi câmi'i'l-usûl* adlı eseri bu tarzda telif edilmiş çalışmalardandır.²³ Reîsülkurrâ Abdullah Eyyûbî'nin (ö. 1252/1836) *Mizânü'l-kurrâî'l-aşere'si* de aynı şekilde yazılmış eserlerdendir. O, telifinde on kıraat imamının râvî ve tariklerine değindikten sonra bu imamların öne çıkan okuyuşlarını zikretmiştir.²⁴

On kıraatle ilgili takrîb tarîki²⁵ üzere de çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Bu tür çalışmalarda takrîbe göre âyetlerdeki imam, râvî ve tariklerin okuyuş

16 İbnü'l-Cezerî, *Câmi'ü'l-esânid*, 18b; Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/554.

17 İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırââtî'l-aşr*, haz. Muhammed Temîm ez-Zü'biyy (Cidde: Dâru'l-Hüdâ, 1994). Eserin muhtevası ve yapısı ile ilgili geniş bilgi için bk. Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: İFAV Yay., 2016); Yaşar Akaslan, "Bir İlm-i Kırâat Klasiği: Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kırââtî'l-Aşr", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 17/3 (2017), 277-310.

18 Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri*, 28-29.

19 Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/554.

20 Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri*, 30.

21 Hamdullah b. Hayreddîn, *Füyûzu'l-itkân fi vücûhi'l-Furkân* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 36), 99b-145b; Hamdullah b. Hayreddîn, *Füyûzu'l-itkân fi vücûhi'l-Furkân*, der. Mehmet Çaba (Konya: Haciveyszâde İlim ve Kültür Vakfı Yay., 2019).

22 Muhammed b. Ahmed el-Avfî, *et-Teshîl ve şifâü'l-alîlî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 3220; Topkapı Saray Kütüphanesi, Medine Gelen Kitaplar, 115).

23 Muhammed b. Hüsâm Dede Ayasluğî, *el-Muğnî'l-usûl fi câmi'i'l-usûl* (Manisa: İl Halk, 338), 1/1b-400b.

24 Abdullah b. M. Salih Eyyûbî, *Mizânü'l-kurrâî'l-aşere* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 9).

25 İbnü'l-Cezerî'nin *Neşr* ve *Takrîbü'n-Neşr*'i ile bunların manzum hale getirilmiş hali *Tayyibe* isimli eserlerinden yola çıkılarak uygulanmasına dayalı eğitim metoduna takrîb tariki denir ki bu tarike 'aşere-i kübrâ da denilmiştir. bk. Ahmet Gökdemir, *Osmanlı Kıraat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri*, *FSM İlmî Araştırmalar Dergisi* 13 (2019), 96.

şekilleri çizilmek suretiyle ortaya konulmuştur. İsmail Hakkı b. Abdurrahman Sûzî Kastamonî'nin (ö. 1339/1921) *İlmü't-takrîb* adlı telifi bu tarzda kaleme alınan eserlerdendir.²⁶ On kıraatin okunuş şekillerine dair Tayyibe tarîki doğrultusunda çalışmaların da ele alındığı olmuştur. Hâfız Halil Efendi'nin (ö. ?) *Sûret'i* bu durumun örneklerindedir. Mezkûr telifte Tayyibe tarîki mucibince imamların okuyuş şekilleri sırayla çizilmek suretiyle ortaya konulmuştur. Ayrıca kitapta yer yer şâz kıraatlerin gösterildiği olmuştur.²⁷

Mesleklerle kılavuz niteliğinde yazılmış on kıraate dair eserler de vardır. Ahmed Rüşdî'nin (Yûsuf İmamzâde) (ö. 1217/1802-03) *Mürşidü't-talebe'si*, bu türden eserlere örnek gösterilebilir. Eser, Şeyh Atâullah mesleği usulünce yazılmış olup bu mesleğin kılavuz kitabı olarak görülmektedir.²⁸ Mehmed b. Mustafa Duhanîzâde'nin (ö. 1296/1879) *Mecmûatün müteallekatün bi'l-kırâa* adlı eseri de mesleklerle alakalı yazılmış eserlerdendir. Çalışmada İstanbul tarîki Sûfî mesleğine dair Mâhir ekolü²⁹ üzere kıraat usûlleri ve okuyuş şekilleri ele alınmıştır.³⁰ Eserlerden bazıları da meslekler arasındaki farklardan bahsedilmektedir. Ali Rıza Efendi'nin (ö. 1309/1892) *Sûfî Ahmed Efendi Tarîki* isimli telifi bu tarz çalışmalara örnek verilebilir. Eserde Sûfî meslekinin sahip olduğu birtakım özellikler ve mezkûr mesleğin Mısır tarikiyle aralarındaki farklılıklar ele alınmıştır.³¹ Mesleklerle alakalı çalışma yapanlardan bir diğeri Molla Mehmed Emin Efendi'dir (ö. 1275/1858-59). O, *'Umdetü'l-hallân*,³² *Zühru'l-erîb*,³³ *Lâhika*³⁴ ve *Kerârîs*³⁵ adlı eserlerinde mesleklerle yönelik bilgiler verip bazı âyetlerin okunuş vecihlerine değinmiştir.

On kıraate dair eserlerden bazıları da on kıraatin gerekliliği, kıraatler arasındaki yeri, kıraatlerin yediye indirgenmemesinin lüzumu vb. konularda yazılmıştır. İbnü'l-Cezerî'nin *Müncidü'l-mukriîn ve mürşidü't-tâlibîn* adlı eseri, bu tarz teliflerin örneklerindedir.³⁶ On kıraate dair çalışmalardan önemli bir kısmı da yukarıda bahsi geçen eserlere şerh mahiyetinde kaleme alınmışlardır. İbnü'l-Cezerî'nin oğlu Ebû Bekir Ahmed İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 835/1432) babasının *Tayyibe'si*yle alakalı telif ettiği *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr* isimli kitabı bu tarz

26 İsmail Hakkı b. Abdurrahman Sûzî Kastamonî, *İlmü't-takrîb* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Başışlar, 297), 1/1a-5/83a.

27 Hâfız Halid, *Sûret* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Özel, 78), 1b-144b.

28 Ahmed Rüşdi Güllü Hâfız, *Mürşidü't-talebe ilâ idâhi vücûhi ba'di âyâtî'l-Kur'âniyye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 11; Fatih, 71).

29 Ahmet Gökdemir, "Osmanlı'nın Kayıp İki Tariki: Kabâkibi ve Mâhir Tarikeleri", *Usul İslâm Araştırmaları* 32 (2019), 165-182.

30 Mehmed b. Mustafa Duhanîzâde, *Mecmûatün Müteallekatün bi'l-kırâa* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 864).

31 Ali Rıza Efendi, *Sûfî Ahmed Efendi Tarîki* (İstanbul: MÜİFK, Üsküdarlı, 49).

32 Molla Emin Efendi, *'Umdetü'l-hallân fi idâhi Zübde'ti'l-'irfân* (İstanbul: Karahisarizâde Sahaf Esad Matbaası, 1287).

33 Molla Emin Efendi, *Zühru'l-erîb fi idâhi'l-cem'i bi't-takrîb* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 11).

34 Molla Emin Efendi, *Lâhika fi idâhi bâbi'l-idgâmi'l-kebir* (İstanbul: Esad Efendi Matbaası, 1287/1870).

35 Molla Emin Efendi, *el-Kerârîs fi zikri tertibi vücûhi ba'di'l-âyât* (İstanbul: Esad Efendi Matbaası, 1287), 52-109.

36 İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn ve mürşidü't-tâlibîn*, thk. Abdülhalim b. M. Hâdi Kaba (Dımaşk: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 2007).

teliflerdendir. Eserde *Tayyibe*'deki beyitlerin aktarımından sonra bunlarla alakalı mensûr şekilde açıklamalar yapılmıştır.³⁷

Tahrîrâtla alakalı telifler de on kıraate yönelik çalışmalardandır.³⁸ Bu ilmin başlangıcı İbnü'l-Cezerî'ye dayanır. Daha sonra Osmanlı'da tahrîrâta dair ekoller ortaya çıkmıştır. Bu ekolleri tesis edenler de Osmanlı kıraat âlimleridir. Bunlardan Ali b. Süleyman el-Mansûrî'ye nispet edilen ekole "Medresetü'l-Mansûrî" denilmiştir. Bu ekol müntesipleri İbnü'l-Cezerî'nin bahsettiği tarikler ve vecihlerle yetinmiştir. Bu yüzden bu ekole ruhsat ekolü denilmiştir. Bu ekole ait en önemli eserler, Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin *Tahrîru't-turuk ve'r-rivâyât*³⁹ ile *Hallü mücmeli't-Tayyibe*'sidir.⁴⁰ Tahrîrâtla alakalı ikinci ekol ise "İzmirî Ekolü"dür. Bu ekol azimet ekolü olarak da bilinir. Bu ekole ait en önemli eserler ise Yüsufefendizâde'nin *el-İtilâf fi vücûhi'l-ihtilâf*,⁴¹ Mustafa İzmirî'nin *Umdetü'l-İrfân fi vücûhi'l-Kur'ân*⁴² ve *Bedâyü'l-burhân 'alâ 'umdeti'l-İrfân*'idir.⁴³

Tariklere yönelik eserlerden bazıları, on kıraat doğrultusunda yazılmış eserlerdendir. Hıfzî Ârif Muhammed İstanbulî'nin (ö. 1238/1822) *Muhtâru'l-ikrâ'sı* bu bağlamda örnek verilebilir. Nitekim eserde *Hırzül-emânî* ve *Dürre* eserleri doğrultusunda Mısır târiki üzere on kıraat imamının okuyuşları ele alınmıştır. Mukaddime, usûl ve ferşü'l-hurûf bölümlerinden müteşekkil eserin aynı müellif tarafından yazılmış bir de şerhi mevcuttur.⁴⁴ Bazı eserler ise kıraat imamlarının tarikleriyle alakalı kaleme alınmış, bu tarz eserlerde bahsi geçen tarikler açıklanmış

37 Ebû Bekir Ahmed İbnü'l-Cezerî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırââtü'l-aşr*, thk. Enes Mehara (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2000).

38 Tahrîr; düzene koyma, sağlamlaştırma, değerlendirme ve inceleme manalarındadır. Kıraat terminolojisinde ise imamların râvilerinden sonra gelip de tarik diye adlandırılan isnâd halkalarının kıraat ilminin temel eserlerine gitmek suretiyle sıhhat ve tevsiyelerinin incelenmesi; kıraatlerin bozukluk, telif gibi herhangi bir yanlışın muhafazası ile caiz ve memnû' kıraatlerin açığa çıkarılmasıdır. Tüm bu çalışmalar sonucunda *Neşr* ve *Tayyibe*'deki kıraat vecihleri ve bunlar üzerine inşa edilen kıraatlerle ilgili hükümler incelemeye tabi tutulmuştur. Bu esnada bazı vecihler devre dışı bırakılmış, mutlak ifadelerle zikredilen bazı vecihlerde ise takyide gidilmiştir. Bilgi için bk. Ebû Tâhir Muhammed Firûzâbâdi, *el-Kâmûsü'l-muhîd* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 1/375; Mustafa Atilla Akdemir, "Harput Ulemâsından Hamid b. Abdülfettâh el-Pâluvî ve Zübdetü'l-İrfân Adlı Eseri", *Uluslararası Harput'a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu* 2015, 1/438; Emin Şınkîti, *Ecvibetü'l-mesâ'il-i-müşkilât fi 'ilmi'l-kırâât* (Medine: y.y., t.y), 14; Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmî* (Ankara: Otto Yayınları, 2006), 92; Ahmet Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhûr Mısır Tarihi Kurrâları* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2018); 136-140; Eren Pilgir, "Abdülfettâh el-Mersaffî'nin Tahrîrât İlminde Yeri: Şerhu'd-Dürretü'l-Mudiyye Örneği", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 58 (2020), 69-90; Ali Öge-Mustafa Tugantay, "Tahrîrât İlmine Katkıları Bağlamında Ali el-Mansûrî ve Tahrîru't-Turuk Adlı Eseri", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (2020), 33-63.

39 Eserle ilgili bk. Ali b. Süleyman el-Mansûrî, *Tahrîru't-turuk ve'r-rivâyât min tarihi Tayyibeti'n-Neşr* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 43); Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî*, 140-146.

40 Eserle ilgili bk. Ali b. Süleyman el-Mansûrî, *Hallü mücmeli't-Tayyibe* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 53); Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî*, 147-153.

41 Abdullah b. Muhammed Yüsufefendizâde, *el-İtilâf fi vücûhi'l-ihtilâf* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 1174).

42 Mustafa b. Abdurrahmân İzmirî, *'Umdetü'l-İrfân fi vücûhi'l-Kur'ân* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, 32).

43 Mustafa b. Abdurrahmân İzmirî, *Bedâyü'l-burhân 'alâ 'umdeti'l-İrfân* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi, 10).

44 Eser ve şerhi için bk. Hıfzî Ârif Muhammed İstanbulî, *Muhtâru'l-ikrâ/Muğni'l-kurrâ fi Şerhi Muhtârü'l-ikrâ* (İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt, 177).

ve bunların sayısı hakkında bilgi verilmiştir. Hıfzî Ârif'in *el-lzhâr fi turuki eimmeti'l-ahyâr* adlı eseri bu bağlamda yazılmış eserlerdendir.⁴⁵

3. Üç Kiraate Dair Eserler

Buradaki üç kiraatten kasıt, yedi kiraati ona tamamlamak için tercih edilen üç imamın kiraatleridir. Zikri geçen kiraatlerle ilgili çalışmalardan bir kısmı Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî*'sinde değindiği yedi kiraati ona tamamlamak için kaleme alınırken bir kısmı da Dâni'nin *Teysîr*'inde ele aldığı yedi kiraate eklenen üç kiraat şeklinde yazılmıştır. Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî*'sine katkı mahiyetinde yazılan en önemli eser, İbnü'l-Cezerî'nin *ed-Dürratü'l-mudıyye*'sidir. Manzum şekilde kaleme alınan kitapta Besmele, Ümmü'l-Kur'ân, idğamlar, med-kasr, hemzeler, nakl-sekt-vakf, sâkîn nûn, zâid yâlar gibi usûle taallük eden mevzulardan sonra ferş kısmı yer almaktadır.⁴⁶ Eserle alakalı çok sayıda telif mevcuttur.⁴⁷ Aynı müellifin Dâni'nin *Teysîr*'indeki yedi kiraati ona tamamlamak üzere yazdığı kitabı ise *Tahbîru't-Teysîr*'dir. Eser mezkûr birçok kiraat kitabında olduğu üzere usûl ve ferş bölümlerinden müteşekkil olup nihayetinde de tekbîr bahsini içermektedir.⁴⁸ İbnü'l-Cezerî'nin yedi kiraate üç kiraat daha ekleyerek oluşturduğu bir başka telifi, *Hidâyetü'l-mehera fi tetimmeti'l-kırâati'l-aşera*'sıdır. Kitap, klasik kiraat eserlerinde olduğu üzere mukaddime, usûl ve ferş⁴⁹ bölümlerinden oluşmaktadır.⁵⁰

Üç kiraate dair yazılan bir diğer çalışma, Sürmelizâde Mehmed Efendi'ye (ö. 920/1515) ait olup eserin adı belli değildir. Kitapta *Şâtıbiyye*'de zikredilmeyen üç imamın okuyuşları manzum bir şekilde zikredilip ardından bunların şerhi yapılmıştır.⁵¹ Molla Gürânî'nin *Levâmi'u'l-ğurer fi Şerhi Ferâidü'd-dürer* adlı çalışması da üç kiraate dair yazılmış kitaplardandır. Mezkûr çalışma, Ahmed Yemenî'nin (ö. ?) üç kiraatle alakalı *Ferâidü'd-dürer* adlı manzum eserine şerh mahiyetinde kaleme alınmıştır.⁵²

Bahsi geçen kiraatlerin mütevâtir olduğuna dair eserlerin kaleme alındığı da olmuştur. Nitekim Hamid b. Abdüfettâh el-Paluvî'nin (ö. 1173/1759) *Tuhfetü'l-cevâb bi'l-makâleti's-savâb*'ı bu tarzda yazılmış teliflerdendir. Paluvî, risâlesini kendisine yöneltilen bir soru üzerine yedi kiraatin haricindeki üç kiraatin de mütevâtir olduğunu anlatmak amacıyla kaleme almıştır.⁵³

45 Muhammed Ârif b. İbrahim Hıfzî, *el-lzhâr fi turuki eimmeti'l-ahyâr* (İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt, 177).

46 İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürratü'l-mudıyye*, tas. Muhammed Temîm ez-Zu'biyy (Cidde: Dâru'l-Hüdâ, 1994).

47 Bahsi geçen çalışmalarla ilgili bk. Akyüz, *Osmanlı Kiraat Âlimleri*, 31.

48 İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*, haz. Abdullah Muhammed Halilî (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002).

49 Ferş kavramıyla ilgili bk. Murat Akkuş, "Kiraatlerin Tefsire Etkisi (İbn Âşûr Örneği)", *Mütefekkir* 3 (2015), 153; Yaşar Akaslan, "Kiraat-i Aşerede Ferş Yönünden Farklılıklar", *İslâm Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4 (2017), 6-31.

50 İbnü'l-Cezerî, *Hidâyetü'l-mehera fi tetimmeti'l-kırâati'l-aşera*, içinde *Mecûatün Mühimmetün fi Tecvidi ve'l-Kırâati ve'r-Resmi ve 'Addi'l-Ây*, haz. Cemal es-Seyyid Rifâi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 2006), 90-125.

51 Mecdî Mehmed Efendi, *Hadâiku's-Şekâik*, haz. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yay., 1989), 514; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 1996), 3/1020; Bağdatlı, İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951), 2/228; Bursalı, Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Matbaa-yı Âmire, 1333), 2/28.

52 Molla Gürânî, *Levâmi'u'l-ğurer fi Şerhi Ferâidü'd-dürer* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 47), 1b-93a.

53 Hamid Abdüfettâh Paluvî, *Tuhfetü'l-cevâb bi'l-makâleti's-savâb* (İstanbul: İHKK, 92), 107b-128a.

Üç kıraate dair çalışmalardan bir kısmı da on kıraatin dışındaki şâz kıraatlerle alakalıdır. İbnü'l-Cezerî'nin bu husustaki eserinin adı *Nihâyetü'l-berara fi'l-kırââtî's-selâs ez-zâide 'ale'l- aşera'*dir. Müellif bu telifini de Bursa'da yazmıştır.⁵⁴ Kitap, Hasan-ı Basrî, 'Âmeş ve İbn Muhaysin kıraatlerini içermekte olup mukaddime, usûl ve ferş bölümlerinden müteşekkildir.⁵⁵ Bahsi geçen telifle alakalı Molla Gürânî'nin (ö. 893/1488) *Keşfü'l-esrâr 'an kırââtî'l-eimmeti'l-ahyâr* isimli bir çalışması mevcuttur. Mezkûr kitap, *Nihâye*'nin şerhi mahiyetinde olup içeriğinde beyitlerin anlam ve irap durumları bulunmaktadır.⁵⁶

4. Şâz Kıraatlere Dair Eserler

Şâz kıraatlerle⁵⁷ alakalı çalışmalar, daha ziyade on kıraatin dışında kalan dört kıraatle ilgili kaleme alınmıştır. Muhammed b. Ahmed el-Avfî'nin (ö. 1052/1642) konuyla alakalı *Lemehâtü'l-envâr ve nefehâtü'l-ezhâr* adlı eseri vardır. O, kitabında, şâz kıraatler şeklinde isimlendirilen ve on kıraatin dışında kalan dört kıraati ele almıştır. Mezkûr kitap, klasik kitaplarda olduğu üzere mukaddime, usûl ve ferş bölümlerinden oluşmaktadır.⁵⁸ Şâz kıraatlerle alakalı eser yazarlardan bir diğeri Köprülüzâde Abdullah Paşa'dır (ö. 1148/1735-36). Abdullah Paşa'nın çalışması şâz kıraat olarak addedilen dört kıraat hakkındadır. O, *İfâdetü'l-mukni'a*'sında şâz kıraatlerle ilgili bilgi edinmek isteyenlerin İbnü'l-Kabâkîbî'nin *Mecme'u's-sürûr* adlı eserine müracaat ettiklerini, oysa bahsi geçen kitapta birtakım hatalar bulunduğunu, risâlesini bu bağlamda ele aldığını dile getirmiştir. Usûl ve ferş bölümlerinden müteşekkil telifte resm-i hat ve izafet yâlarına dair bilgi verildiği de olmuştur.⁵⁹ Köprülüzâde Abdullah Paşa'nın bu eserine dair Hâşim b. Muhammed Mağribî'nin (ö. 1179/1765-66) *Şerhu İfâdeti'l-mukni'a* isimli bir çalışması mevcuttur. O, bu eserinde öncelikle Köprülüzâde'nin ifadelerine yer vermiş daha sonra da bunları açıklama yoluna gitmiştir.⁶⁰

Şâz kıraatlerle ilgili Muhammed Said Daredevî'nin (ö. 1210/1795) *ed-Düraru'l-müştehirâ fi'l-kırââtî'l-mu'tebira*'sı oldukça dikkat çekicidir. Zira eser, 14 kıraati de içermekte olup *Dürre*'nin *Şâtıbiyye*'ye eklerinin yanı sıra *Tayyibe* ve *İthâf*'ın bu ikisine ziyadesini de içermektedir. Ayrıca mezkûr çalışmada kıraat ilmine başlarken bilinmesi gereken şeyler, yedi harf, mütevâtir kıraatler, resm-i hat ile imâm, râvî ve tariklere de değinilmiştir.⁶¹

54 Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/555.

55 İbnü'l-Cezerî, *Nihâyetü'l-berara fi'l-kırââtî's-selâs ez-zâide 'ale'l- aşera'* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Turhan Valide Sultan, 1; Yazma Başlıklar, 184).

56 Molla Gürânî, *Keşfü'l-esrâr 'an kırââtî'l-eimmeti'l-ahyâr* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Giresun Yazmalar, 51).

57 Şâz kavramıyla ilgili bk. Mehmet Dağ, "Kıraat İliminde Şâz Kavramı-Kavramın Anlamsal Dönüşümü ve Gerçek Anlamının Tespitine Dair-", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2 (2007), 57-110.

58 Muhammed b. Ahmed el-Avfî, *Lemehâtü'l-envâr ve nefehâtü'l-ezhâr* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 24), 1b-64b.

59 Köprülüzâde Abdullah Paşa, *İfâdetü'l-mukni'a fi kırââtî'l-erba'a* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 1752).

60 Hâşim b. Muhammed Mağribî, *Şerhu İfâdeti'l-mukni'a* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 10), 173b-225a.

61 Muhammed Said Daredevî, *ed-Düraru'l-müştehirâ fi'l-kırââtî'l-mu'tebira* (Konya: KBYEK, Darende, 1252).

Şâz kıraatlerin tilâvetinin ve eğitiminin caiz olmadığına dair eser yazıldığı da olmuştur. Yûsufendizâde'nin *Reddül-kırâati bi's-şevâz*'ı bu tarzda yapılmış çalışmalardandır. Risâlede şâz kıraatlerle tilâvetin yanı sıra bu kıraatlere dair eğitimin de caiz olmadığı dile getirilmiş, bu düşünceye destek sadedinde önceki âlimlerin görüşlerinden istifade edilmiştir.⁶²

5. Kıraat Eserlerinin Karşılaştırılmasına Dair Eserler

Kıraatlerle alakalı bazı eserler, daha önce yazılmış kıraat eserlerindeki bilgilerin karşılaştırılmasına yöneliktir. İbnü'l-Cezerî'nin *Tuhfetü'l-ihvân fi'l-hulfi beyne's-Şâtıbiyyeti ve'l-Unvân* adlı kitabı bu tarzda yazılmış kitaplardandır. Mezkûr çalışmada Şâtıbî'nin *Hırzül-emânî'si* ile Ebû Tâhir İsmail es-Sarakustî'nin (ö. 455/1063) *Unvân*'ındaki bilgilerin karşılaştırması yapılmıştır.⁶³

Kıraatlerin karşılaştırılmasına yönelik eserlerden bazıları da râvîlerin okuyuşlarının karşılaştırılması sadedinde ele alınmıştır. Muhammed b. Ahmed el-Avfî'nin (ö. 1052/1642) *Miftâhu'z-zafer limen râme 'ulûme Kitâbillah bi zihnin hadar*'ı konunun örneklerindedir. O, çalışmasında Âsım'ın râvîlerinden Hafs ile İbn Kesîr'in râvîlerinden Bezzî ve Kunbül'ün okuyuşlarını karşılaştırmış ve aralarındaki ihtilafı okuyuşlara değinmiştir.⁶⁴

6. Resm-i Mushafa Yönelik Eserler

Mümin b. Ali'nin (ö. 799/1396) *Câmi'u'l-keâm fi resmi Mushafi'l-İmâm* adlı çalışması isminden de anlaşılacağı üzere mushaf imlâsına yöneliktir. Esere, mezkûr ilmin önemi ve eserin adına dair verilerle giriş yapan Mümin b. Ali, kitabın usûlle alakalı kısmında hemzeyle ilgili kaideler ve bazı kelimelerden bahsetmiş, daha sonra sırasıyla Hz. Osman mushafında geçip de yazılış şekli farklı olan kelimelere değinmiştir.⁶⁵ Muhammed b. Ali Birgivi'nin (ö. 981/1573) *Risâletün fi beyâni rusûmi'l-mesâhifi'l-Osmâniyye'si*, Mushaf imlâsıyla ilgili kaleme alınmış teliflerdendir. Eserde yazılış şekli normal kuralların dışında olan kelimeler ele alınmıştır. Şöyle ki risâlede öncelikle resm-i hatla alakalı bazı kaideler zikredilmiş, ardından da Fâtihâ'dan Nâs'a kadar tüm sûrelerdeki yazılış kıyasa muhalif kelimelere değinilmiştir.⁶⁶

Yûsuf b. Güvendik de (ö. ?) Mushaf imlâsına dair eser kaleme alan Osmanlı kıraat âlimlerindedir. O, Hz. Osman mushafını istinsah etmeyi düşünmüş, bu bağlamda çalışmasını mukaddime mahiyetinde kaleme almıştır. Yûsuf b.

62 Abdullah b. Muhammed Yûsufendizâde, *Reddül-kırâati bi's-şevâz* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 68).

63 İbnü'l-Cezerî, "Tuhfetü'l-ihvân fi'l-hulfi beyne's-Şâtıbiyyeti ve'l-Unvân", içinde *Mecelletü Ma'hedi'l-İmâmi's-Şâtıbi li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye*, thk. Halid Hasen Ebü'l-Cûd 1428, 328-419.

64 Muhammed b. Ahmed el-Avfî, *Miftâhu'z-zafer limen râme 'ulûme Kitâbillah bi zihnin hadar* (Konya: KBYEK, Burdur, 403), 1b-98b.

65 Mü'min b. Ali, *Câmi'u'l-keâm fi resmi Mushafi'l-İmâm* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 44), 1b-6.

66 Muhammed b. Ali Birgivi, *Risâle fi beyâni rusûmi'l-mesâhifi'l-Osmâniyye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Sa-liha Hatun, 2), 15b-29b.

Güvendik, çalışmasında yazının önemi, Arap yazısının kaynağı ve fazileti, yedi harf, Kur'ân'ın arzı, cem'î ve fazileti ile sûrelerin tertibi ve besmele mevzularını ele almıştır.⁶⁷ Konuyla alakalı verilebilecek bir başka örnek Hüseyin b. Ali Amasî Hüseyinî'nin (ö. 1068/1657-58) *Fevâidü'l-kesîrati'z-zarîfe fi rusûmi mesâhifi'l-Osmâniyye*'sidir. O, eserinde Hz. Osman mushafına tabi olmanın gerekliliğine değindikten sonra Mushaf imlâsına dair bazı kaidelere değinmiş; ardından Kur'ân'daki yazılışı ıstılahtan farklı kelimeleri dile getirmiştir.⁶⁸

7. Vakf-İbtidâyla Alakalı Eserler

Vakf-ibtidâyla alakalı eserlerden bazıları kelimelerden sonra gelen ve secâvend diye bilinen işaretlere dairdir. Nitekim Muhammed b. Halil İslambülî'nin (ö. 1085/1675) *Risâletü'l-cemîleti'l-müşmile 'alâ fevâidi'l-celiyye* adlı eseri bu tarzda yazılmış teliflerdendir. O, Aliyyü'l-Kârî mushafından istifade ederek Kur'ân'ın başından sonuna kadar kelimelerden sonra gelen vakf işaretlerine değinmiş, bu çerçevede eserde secâvendler öncesindeki kelimelerle birlikte zikredilmiştir.⁶⁹ Vakf-ibtidâyla alakalı eserlerden bazıları da Hamza ile Hişâm'ın vakflarına yönelik ele alınmıştır. Ahmed Efendi'nin (Küçük Hâfız) (ö. 1193/1779-80) Saçaklızâde'nin (ö. 1145/1732) *Tehzîb* adlı eserindeki birtakım hatalara yönelik ele alınmış *Risâle fi vakfi Hamza ve Hişâm*'ı bu tarzda yazılmış çalışmalardandır. Eserde hemzelerde vakf esnasında ortaya çıkan vecihlere dair Saçaklızâde'nin yapmış olduğu bazı hatalara değinilmiştir.⁷⁰ Molla Gürânî'nin de Hamza ve Hişâm'ın vakflarına dair risâlesi mevcut olup eserde Şâtibî'nin *Hırzû'l-emânî*'sindeki Hamza ve Hişâm'ın hemzeyle alakalı vakflarına yönelik beyitler ele alınıp beyitlerin anlam ve irablarına değinilmiştir.⁷¹

8. Kıraat İlmîyle Alakalı Bazı Meselelere Dair Eserler

Kıraatin bazı meseleleriyle alakalı müstakil eserler kaleme alınmıştır. Bunlardan bir kısmı tekbîr meselesine aittir. Bu tarzda yazılmış teliflerde Duhâ sûresinden itibaren getirilen tekbîrlere ele alınmıştır. Muhammed b. Ahmed el-Avfî'nin (ö. 1052/1642) *Risâle fi beyâni evcûhi't-tekbîr beyne's-süver*'i, konuyla ilgili yazılmış eserlerdendir.⁷² Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin de tekbirlere dair bir risâlesi vardır. O, çalışmasında *Şâtibiyye* ve *Dürre*'ye göre Duhâ sûresinin başından Bakara 5. âyete kadarki tekbîrleri ele almıştır.⁷³

67 Yûsuf b. Güvendik, *Risâle fi resmî'l-hat* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 414), 2a-25b.

68 Hüseyin b. Ali Amasî Hüseyinî, *Fevâidü'l-kesîrati'z-zarîfe fi rusûmi mesâhifi'l-Osmâniyye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Kasıdecizâde, 12), 2-58.

69 Mustafa b. Hasen eserin sayfa kenarlarında İmâm Birgivi'nin Mushaf imlâsıyla ilgili eserinden yararlanarak yazılışı kıyasa aykırı kelimelere değinmiştir. bk. Mustafa b. Hasen b. Ali, *Risâletü'l-cemîleti'l-müşmile 'alâ fevâidi'l-celiyye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 39), 1b-92a.

70 Ahmed Efendi (Küçük Hâfız), *Risâle fi vakfi Hamza ve Hişâm* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Denizli, 4).

71 Molla Gürânî, *Ref'û'l-hitâm fi vakf-i Hamza ve Hişâm* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, 27).

72 Muhammed b. Ahmed el-Avfî, *Risâle fi beyâni evcûhi't-tekbîr beyne's-süver mine'd-Duhâ* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, 2093), 131b-135b.

73 Ali b. Süleyman el-Mansûrî, *Risâle fi beyâni evcûhi't-tekbîr fi'l-hatm* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 68), 1b-9b.

İdğâm ve feth-imâleyle alakalı yazılmış eserler de bu başlıkta zikredilebilir. Muhammed b. Ahmed el-Avfi'nin Fâtihâ'dan başlayarak tüm sûrelerdeki idğâmlardan bahsettiği *Ravdu'l-ezhâr*'ı ile feth ve imâlenin tariflerini yapıp imâlenin sebepleri, çeşitleri, faydaları ve yapıldığı kelimeleri zikrettiği *Muhtasaru'l-makâle fi'l-fethi ve'l-imâle*'si mezkûr tarzda yazılmış risâlelerdendir.⁷⁴

Osmanlı'da "âlâne" kelimesinin⁷⁵ okunuşuna dair eser yazıldığı da olmuştur. Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin konuyla alakalı *Risâle fi mes'eleli âlâne* adında bir risâlesi vardır. Mansûrî, mezkûr kelimenin okunuş vecihleriyle ilgili hocalarının ve âlimlerin görüşlerini zikretmiştir.⁷⁶ Bahsi geçen kelimeyle ilgili risâle kaleme alanlardan bir diğeri İsmail b. Mustafa'dır (ö. 1172/1758). O, *Risâle fi mes'eleli âlâne* adlı çalışmasında bu kelimeyi kıraat imamlarının kaç vecihle okuduğunu çeşitli kurrâdan alıntılarla açıklamıştır.⁷⁷

Kıraatlerle ilgili eser yazılan bir başka mevzu tariklerin med mertebeleridir. Mustafa b. Hasen İslambulî'nin (ö. 1145/1733) *Tuhfetü't-talebe fi beyâni meddâti tariki't-Tayyibe*'si, konunun örneklerindedir. İslambulî, eserinde Tayyibe tariklerine göre medd-i muttasıl ve munfasıla ilgili bilgi vermiştir.⁷⁸ Yüsufefendizâde'nin de med mertebeleriyle alakalı bir eseri mevcuttur. O, eserinde on kıraat imamının med mertebelerini ele almış, bu esnada Nâfi'den başlanıp sırasıyla on imamın râvileriyle beraber med mertebelerine değinmiştir.⁷⁹

Bazı risâleler kıraatlerle alakalı sorulan sorular üzere kaleme alınmıştır. Şeyhülkurrâ Hasan Efendi'nin (ö. ?) *Fetvâ fi'l-kırâa*'sı ile Ahmed İzmirî'nin (Yemişçizâde) (ö. 1185/1771-72) *Risâle fi kırâati Hafs* adlı risâleleri bu durumun örneklerindedir. Şeyhülkurrâ Hasan Efendi, eserinde Ebussuûd Efendi'ye (ö. 982/1574) sorduğu üç soru ile bunlara verilen cevapları zikretmiştir.⁸⁰ Ahmed İzmirî de beldelerindeki mushafın Hafs'ın hangi tariki üzere yazıldığına dair kendisine yöneltilen bir soru üzerine eserini ele almıştır.⁸¹ Kendilerine yöneltilen soru üzerine kıraate dair eser telif edenlerden bir diğeri Reîsülkurrâ Abdullah Efendi'dir. O, *Risâle fi kırâati's-seb'a ve'l-aşera ve't-takrîb* adlı eserini,⁸² kendisine yöneltilen seb'a, 'aşera ve takrîbe göre kıraatlerin sıhhatine yönelik soruya cevap

74 Muhammed b. Ahmed el-Avfi, *Ravdu'l-ezhâr* (İstanbul: Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, 3631), 55-78; *Muhtasaru'l-makâle fi'l-fethi ve'l-imâle* (Konya: KBYEK, 4660), 85b-143a.

75 Yunus, 10/91.

76 Eserle ilgili bk. Ali b. Süleyman el-Mansûrî, *Risâle fi mes'eleli âlâne* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, 2093), 102b-111b.

77 Eser ve müellifiyle ilgili bilgi için bk. Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri*, 92-93.

78 Mustafa b. Hasen, *Tuhfetü't-talebe fi beyâni meddâti tariki't-Tayyibe* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa, 29).

79 Abdullah b. Muhammed Yüsufefendizâde, *Risâle fi beyâni merâtibi'l-meddi fi'l-kırâati'l-eimmeti'l-aşer* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir, 812).

80 Şeyhülkurrâ Hasan Efendi, *Fetvâ fi'l-kırâa* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 2857).

81 Ahmed İzmirî, *Risâle fi kırâati Hafs* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 28), 66b-68a (Eserin bu nüshası kütüphanede *Risâle fi cevâbi suâl* şeklinde kaydedilmiştir).

82 Eser ve müellifiyle ilgili bk. Kübra Bülbül, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Reisülkurrâlarından Abdullah Eyyûbi ve Kıraat İlmî Ders Notları*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

mahiyetinde kaleme almıştır. Eserde kıraatlerin tarihi ve Kur'ân okuma adabıyla ilgili bilgi de verilmiştir.⁸³

Bazı eserler de tek bir kelimeye yönelik kaleme alınmıştır. Ahmed Efendi'nin (ö. 1193/1779-80) "âdeni'l-ûlâ" kelimesiyle⁸⁴ alakalı yazdığı risâleyle Hacı Muhammed Kurrâ Efendi'nin (ö. 1195/1780-81) "yehissimûn" sözcüğüne⁸⁵ dair eseri bu durumun örneklerindedir. Bu risâlelerden *Makâletün fi hakkı 'âdeni'l-ûlâ*'da, mezkûr kelimenin vecihleri Şâtibiyye ve Tayyibe tarikleri üzere açıklanmış;⁸⁶ *Risâletün fi yehissimûn elleti fihâ el-'ısrûn*'da ise Yâsîn sûresindeki "yehissimûn" kelimesindeki vücûhât zikredilmiştir.⁸⁷

Kendisikle alakalı eser yazılan bir diğer mevzu cemi müzekker zamiridir. Ahmed b. Hasan Bozkırî (ö. ?), bu hususta çalışma kaleme alanlardandır. O, risâlesinde kıraat imamlarının cemi müzekker gâib zamiriyle ilgili okuyuş ihtilaflarını ele almıştır.⁸⁸ Mesleklerin kıraat kâidelerine dair yazılan kitaplar da bu başlık adı altında değerlendirilebilir. Konuyla ilgili Reisülkurrâ Mehmed Diyarbakırî'nin (ö. 1235/1820) *Tenbîhât* adlı telifi örnek verilebilir. Nitekim eserde Yûsufefendizâde'nin mesleki⁸⁹ doğrultusunda kıraat kaidelerine değinilmiş, yine mezkûr mesleğin ruhsat tariklerinden olmadığı için en üstün meslek olduğu zikredilmiştir.⁹⁰

Râ harfine dair eser yazıldığı da olmuştur. Nitekim Süleyman Vehbi Efendi (ö. 1334/1916), *Risâle-i Râiyye*'sinde imamların özellikle de Ezrak'ın râ harfiyle alakalı görüşlerine değinmiş, mezkûr harfe dair bazı yanlışları zikretmiştir.⁹¹ Râ harfiyle alakalı yapılmış bir başka çalışma, *Risâle-i Verşiyye*'dir. Risâlenin müellifi Güzel Baba Abdülkerim b. Mustafa (ö. ?) kurrâdan birinin talebi doğrultusunda Verş'in râ ve lâm harfindeki okuyuşlarını dile getirmiştir.⁹²

9. İsnâd ve Tabakâtla İlgili Eserler

Kıraat ilmiyle ilgili eserlerden bir kısmı kıraat âlimlerinin isnâdları ve biyografilerine dairedir. İbnü'l-Cezerî'nin isnâdına yönelik kaleme aldığı *Câmi'u'l-esânîd*'i bu tarz çalışmalardandır. Kendisi bu telifini, isnâdın gereksiz olduğunu iddia edenlere cevap mahiyetinde ve istek üzerine yazmıştır. Kitapta 120 kıraat

83 Reisülkurrâ Abdullah Eyyûbî, *Risâle fi kırâati's- seb'a ve'l- aşera ve't- takrîb* (İstanbul: MÜİFK, Ögüt, 67).

84 en-Necm, 53/50.

85 Yâsîn, 36/49.

86 Ahmed b. Abdurrahmân (Küçük Hâfız), *Makâletün fi hakkı 'âdeni'l-ûlâ* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Denizli, 4), 89b-91a.

87 Hacı Muhammed Kurrâ Efendi, *Risâletün fi yehissimûn elleti fihâ el-'ısrûn* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Tırnovalı, 14), 1b-18a.

88 Ahmed Hasan Bozkırî, *Risâle fi damiri cem'i müzekkeri gâib* (Konya: KBYEK, 7249), 43b-44b.

89 bk. Ahmet Gökdemir, "Osmanlı Kıraat Eğitimi ve Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri", 102-107.

90 Mehmed b. Hasan Âmidî, *Tenbîhât* (İstanbul: MÜİFK, Üsküdarlı, 64).

91 Süleyman b. Mehmed Kemâleddîn, *Risâle-i Râiyye* (İstanbul: Osmanlı Matbaası, 1311), 2-19.

92 Güzel Baba Abdülkerim b. Mustafa, *Risâle-i Verşiyye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Mesih Paşa, 103), 1b-41a.

âliminden bahsedilmektedir.⁹³ İbnü'l-Cezerî'nin tabakâtla alakalı eserinin adı ise *Ġâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ*'dır. Eserde dört bine yakın kıraat âliminin hayatından bahsedilmektedir.⁹⁴

Tabakatla ilgili çalışmalardan bazıları, kıraatle ilgili temel kitaplarda ismi geçen kurrânın hayatına yönelik ele alınmıştır. Hıfzî Ârif Efendi'nin (ö. 1238/1822) *Tezkiratü'l-mukriin bi't-turuki's-semânin* isimli kitabı bu durumun örneklerindedir. Nitekim o, *Ġâyetü'n-nihâye*'den istifade ederek *Neşr*'de adı geçen kurrânın hayat hikayelerini ele almıştır. Çalışmada 550 kadar kurrânın hayat hikayelerine değinilmiştir.⁹⁵ Hocazâde Ahmed Hilmi Bey'in (ö. 1332/1914) *Ravzatü'l-kurrâ ve târih-i Kur'ân-ı Kerîm*'i de kurrânın biyografisiyle alakalı yazılmış eserlerdendir. Eserde ayrıca kıraat kavramının tarifi, kıraat öğrenme yolları, başlangıçtan Osmanlı'ya kadarki kıraat ilmi tarihiyle ilgili bilgiler verilip tarik ve mesleklerle değinilmiştir.⁹⁶

Tabakâtla ilgili eser yazarlardan bir diğeri Emin Mehmed Efendi'dir (Seyyid Hacı) (ö. 1174/1760). Emin Efendi'nin bu çalışması oldukça kısa hacimlidir. Risâlede sadece yedi kıraat imamıyla alakalı bilgi verilmektedir.⁹⁷

10. Addü'l-Ây'e Dair Eserler

Bu tarz eserler, daha ziyade âyet sayılarına yönelik kaleme alınmışlardır. İbrahim b. Mustafa'nın (ö. 1109/1697-98) bu hususta *Risâle fi beyâni 'adedi'l-âyât* adlı bir çalışması vardır. O, eserinde Fâtihâ'dan başlamak suretiyle tüm sûrelerin Mekki ve Medeni olma durumları ile âyet sayıları hakkında birtakım bilgiler vermiş; eserini hazırlarken de Şâtîbî ve Ca'berî gibi kıraat ilminin önde gelen âlimlerinin eserlerinden istifade etmiştir.⁹⁸

Sonuç

Osmanlı kıraat eserleri genel hatlarıyla yedi, on, yediyi ona tamamlayan üç ve şâz kıraat olarak bilinen dört kırat, kıraat eserlerinin karşılaştırılması, resm-i mushaf, vakf-ibtidâ, kıraat ilmiyle ilgili bazı meseleler, isnâd ve tabakât ile addü'l-ây'e yönelik kaleme alınmıştır. Mezkûr çalışmalardan yedi harfle ilgili yazılanlar daha ziyade Osmanlı öncesinde konuya dair ele alınmış teliflere yönelik yapılmış şerh çalışmalarıdır. Bunlardan bir kısmı Arapça olup diğeri bir kısmı Osmanlı Türkçesi'yle yazılmışlardır. Bu eserlerden bazıları da yedi kıraatle ilgili eserlerin tercümesi mahiyetinde telif edilmişlerdir.

93 İbnü'l-Cezerî, *Câmi'u'l-esânid* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Dâru'lmesnevî, 11); İsmail Işık, *İbnü'l-Cezerî ve Câmi'u'l-Esânid Adlı Eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011).

94 İbnü'l-Cezerî, *Ġâyetü'n-nihâye*, ed. By. G. Bergstraesser (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006).

95 Muhammed b. Ârif b. İbrahim Hıfzî, *Tezkiratü'l-mukriin bi't-turuki's-semânin* (İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt, 176).

96 Hocazâde Ahmed Hilmi Bey, *Ravzatü'l-kurrâ ve târihi Kur'ân-ı Kerîm* (İstanbul: Türk Neşriyat Yurdu, 1959).

97 Emin Mehmed Efendi, *Tabakâtü'l-kurrâ fi'l-kırâti's-seb'* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hüdai Efendi, 1847), 54b-56b.

98 İbrahim b. Mustafa, *Risâle fi beyâni 'adedi'l-âyât* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazâde Hüseyin, 72), 1b-11a.

On kıraatle alakalı yazılmış eserler daha ziyade *Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr'e* yönelik kaleme alınmışlardır. Bunlardan bir kısmı mezkûr kitapların şerhi niteliğinde bir kısmı ise muhtasarı mahiyetinde yazılmışlardır. Bahsi geçen şerhlerde daha ziyade kelimelerin anlam ve irab durumlarına değinilmiştir. On kıraate dair yapılan çalışmalar incelendiğinde bunlardan bazılarının, imamların usûllerine değinmeksizin, kısa bir mukaddime sonrasında imamların okuyuşlarına yer vermesi dikkat çekmektedir. On kıraatle ilgili eserlerin bazıları imamların okuyuşlarının çizimler ve şemalarla gösteriminden ibaret olup diğer bir kısmı da on kıraatin gerekliliği, kıraatlerin tahrîrâtı, tarikler ve mesleklere yönelik ele alınmışlardır.

Kıraatlerle alakalı eserlerden bir kısmı yediyi ona tamamlayan üç kıraat ve şâz kıraatler olarak bilinen dört kıraate dairdir. Bunlardan üç kıraatle ilgili olanlar, mezkûr kıraatlerin kendileri ile diğer yedi kıraat gibi mütevâtir olduklarına dairdir. Şâz kıraatlerle ilgili yazılmış eserler ise on kıraatin haricindeki dört kıraate yöneliktir. Şâz kıraatlere yönelik yazılmış eserlerin bazıları da önceden kaleme alınmış eserlerdeki bazı bilgilerin düzeltilmesi ve bu kıraatlerle eğitim ve tilâvetin caiz olmadığıyla ilgilidir. Bununla birlikte daha önce telif edilmiş kitaplardaki bilgilerle imamların ve râvîlerin okuyuşlarının karşılaştırılmasına dair çalışma yapıldığı da olmuştur.

Osmanlı'da Mushaf imlâsıyla ilgili de çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Bu kitaplarda hemzeyle ilgili kaideler ve kıyâsî imlâyâ aykırı yazılmış birtakım kelimelerden bahsedilmiş; yine Fâtihâ'dan Nâs'a kadar tüm sûrelerdeki mezkûr kelimelere değinilmiştir. Resm-i hatta olduğu gibi vakf-ibtidâyâ dair de pek çok eser telif edilmiştir. Bu teliflerde ise vakf işaretleri ile Hamza ve Hişâm'ın vakflarına değinilmiştir.

Bazı eserler, kıraat ilminin değişik yönleriyle ilgili kaleme alınmış olup bunlar daha ziyade usûle dair mevzulara müteallıktır. Bu bağlamda tekbirler, idğâm, feth ve imâle, "âlâne" kelimesi, med mertebeleri, cemi müzekker zamir, râ harfi ve bazı kelimelerle ilgili eserler telif edilmiş; bir kısım çalışmalar da âlimlere tevcih edilen suâllere cevap niteliğinde kaleme alınmışlardır.

Kıraat ilmine dair yazılan diğer telifler, isnâd ve tabakât ile addü'l-âye yöneliktir. Bunlardan isnâd ile ilgili yapılan çalışmalar, bazen geniş çaplı kaleme alınmış bazen de belli bir eserdeki kurrâyâ yönelik telif edilmiştir. Addü'l-âye dair eserler de isminden anlaşılacağı üzere sûrelerdeki âyet sayılarıyla alakalı ele alınmışlardır.

Kaynakça

- Ahmed b. Abdurrahmân (Küçük Hâfız). *Makâletün fi hakkı 'âdeni'l-ülâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Denizli, 4, 89b-91a.
- Ahmed Efendi (Küçük Hâfız). *Risâle fi vakfi Hamza ve Hişâm*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Denizli, 4.
- Akaslan, Yaşar. "Bir İlm-i Kirâat Klasiği: Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 17/3 (2017), 277-310.
- Akaslan, Yaşar. *Kirâat İlminde Didaktik Şiirler*. Ankara: İlahiyat Yay., 2019.
- Akaslan, Yaşar. "Kiraat-i 'Aşerede Ferş Yönünden Farklılıklar". *İslâm Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4 (2017), 6-31.
- Akdemir, Mustafa Atilla. "Harput Ulemâsından Hamid b. Abdülfettâh el-Pâluvî ve Zübdetü'l-İrfân Adlı Eseri". *Uluslararası Harput'a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu*, 2015, 1/437-450.
- Akyüz, Abdullah. *Osmanlı Kiraat Âlimleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Akkuş, Murat. "Kiraatlerin Tefsire Etkisi (İbn Âşûr Örneği)". *Mütefekkir* 3 (2015), 151-176.
- Altıkulaç, Tayyar. "İbnü'l-Cezerî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/551-557. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Âmidî, Mehmed b. Hasen. *Tenbihât*. İstanbul: MÜİFK, Üsküdarlı, 64.
- Ayasluğî, Muhammed b. Hüsam Dede. *el-Muğni'l-usûl fi câmi'i'l-usûl*. Manisa: Manisa İl Halk, 338, 1/1b-400b.
- Ayasluğî, Muhammed b. Hüsam Dede. *el-Mu'in li i'âneti't-tâlibîn*. Konya: KBYEK, Rodos, 851, 852, 853, 854, 855, 856.
- Avfî, Muhammed b. Ahmed. *Lemehâtü'l-envâr ve nefehâtü'l-ehzâr*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 24, 1b-64b.
- Avfî, Muhammed b. Ahmed. *Miftâhuz'-zafer limen râme 'ulûme Kitâbillah bi zihnin hadar*. Konya: KBYEK, Burdur, 403, 1b-98b.
- Avfî Muhammed b. Ahmed. *Muhtasarü'l-makâle fi'l-fethi ve'l-imâle*. Konya: KBYEK, 4660, 85b-143a.
- Avfî, Muhammed b. Ahmed. *Ravdu'l-ehzâr*. İstanbul: Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddîn Efendi, 3631, 55-78.
- Avfî, Muhammed b. Ahmed. *Risâle fi beyâni evcûhi't-tekbîr beyne's-süver mine'd-Duhâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, 2093, 131b-135b.
- Avfî, Muhammed b. Ahmed. *et-Teshîl ve şifâü'l-'alil*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 3220; İstanbul: Topkapı Saray Kütüphanesi, Medine Gelen Kitaplar, 115.
- Bağdatlı, İsmail Paşa. *Hediyetü'l-'ârifîn*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951.
- Birgivi, Muhammed b. Ali. *Risâle fi beyâni rusûmi'l-mesâhifi'l-Osmâniyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Saliha Hatun, 2/5b-29b.
- Bozkırî, Ahmed Hasan. *Risâle fi damîri cem'i müzekkeri ğâib*. Konya: KBYEK, 7249.

- Bursalı, Mehmet Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaay-i Âmire, 1333.
- Bülbül, Kübra. *XIX. Yüzyıl Osmanlı Reîsülkurrâlarından Abdullah Eyyûbî ve Kıraat İlmî Ders Notları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Çollak, Fatih. *Kıraat İlminde İmam Şâtîbî ve eş-Şâtîbiyye*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1991.
- Dağ, Mehmet. "Kıraat İlminde Şâz Kavramı-Kavramın Anlamsal Dönüşümü ve Gerçek Anlamının Tespitine Dair-". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2 (2007), 57-110.
- Dârendevî, Muhammed Saîd. *ed-Dürarü'l-müştehra fi'l-kirââtî'l-mu'tebira*. Konya: KBYEK, Dârende, 1252.
- Duhanîzâde, Mehmed b. Mustafa. *Mecmûatün Mûteallekatün bi'l-kirâa*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 864.
- Emir Hoca. *Terceme-i Şâtîbî*. Ankara: Millî Kütüphane, Afyon Gedik Paşa İl Halk, 18355, 1b-34a.
- Emin Mehmed Efendi. *Tabakâtü'l-kurrâ fi'l-kirââtî's-seb'*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hüdai Efendi, 1847, 54b-56b.
- Eyyûbî, Reîsülkurrâ Abdullah b. M. Salih. *Mîzânü'l-kurrâî'l-aşere*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 9.
- Eyyûbî, Reîsülkurrâ Abdullah. *Risâle fi kirââtî's- seb'a ve'l-aşera ve't-takrîb*. İstanbul: MÜİFK, Öğüt, 67.
- Fîruzâbâdî, Ebû Tâhir Muhammed. *el-Kâmûsü'l-muhît*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- Gökdemir, Ahmet. *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhûr Mısır Tarihi Kurrâları*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2018.
- Gökdemir, Ahmet. "Osmanlı Kıraat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri". *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 13 (2019), 91-123.
- Gökdemir, Ahmet. "Osmanlı'nın Kayıp İki Tarihi: Kabâkîbî ve Mâhir Tarikleri". *Usul İslâm Araştırmaları* 32 (2019), 165-182.
- Güllü Hâfız, Ahmed Rüşdî. *Mürşidü't-talebe ilâ idâhi vücûhi ba'di âyâtî'l-Kur'âniyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 11; Fatih, 71.
- Güvendik, Yûsuf. *Risâle fi resmî'l-hat*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 414, 2a-25b.
- Güzel Baba Abdülkerim b. Mustafa. *Risâle-i Verşîyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Mesih Paşa, 103, 1b-41a.
- Hacı Muhammed Kurrâ Efendi. *Risâletün fi yehıssımûn elletî fihâ el-ısrûn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Tırnovalı, 14, 1b-18a.
- Hâfız Halid, *Suret*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Özel, 78, 1b-144b.
- Hayreddîn, Hamdullah. *Füyûzu'l-itkân fi vücûhi'l-Furkân*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 36, 99b-145b.
- Hayreddîn, Hamdullah. *Füyûzu'l-itkân fi vücûhi'l-Furkân*. Der. Mehmet Çaba. Konya: Hacıveysizâde İlim ve Kültür Vakfı Yay., 2019.

- İbnü'l-Cezerî, Muhammed. *Câmi'u'l-esânid*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Dârulmesnevî, 11, 18b.
- Hıfzî, Ârif Muhammed İstanbulî. *el-İzhâr fi turuki eimmeti'l-ahyâr*. İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt, 177.
- Hıfzî Ârif Muhammed İstanbulî. *Muhtârü'l-ikrâ/Muğni'l-kurrâ fi Şerhi Muhtârî'l-ikrâ*. İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt, 177.
- Hıfzî, Muhammed b. Ârif b. İbrahim. *Tezkiratü'l-mukriîn bi't-turuki's-semânîn*. İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt, 176.
- Hocazâde, Ahmed Hilmi Bey. *Ravzatü'l-kurrâ ve târihi Kur'ân-ı Kerim*. İstanbul: Türk Neşriyat Yurdu, 1959.
- Hüseynî, Hüseyin b. Ali Amaşî. *Fevâidü'l-kesîratü'z-zarîfe fi rusûmi mesâhifi'l-Osmâniyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Kasıdecizâde, 12, 2-58.
- Işık, İsmail. *İbnü'l-Cezerî ve Câmi'u'l-Esânid Adlı Eseri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed. *Câmi'u'l-esânid*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Dârulmesnevî, 11.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed. *ed-Dürratü'l-mudiyye*. Tas. Muhammed Temîm ez-Zu'biyy. Cidde: Dâru'l-Hüdâ, 1994.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed. *Ğâyetü'n-nihâye*. ed. By. G. Bergstraesser. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed. *Hidâyetü'l-mehera fi tetimmeti'l-kırâati'l-aşera*. İçinde *Mecûatün Mühimmetün fi Tecvidi ve'l-Kırâati ve'r-Resmi ve 'Addi'l-Ây*. haz. Cemal es-Seyyid Rifâî. 90-125. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 2006.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed. *Müncidü'l-mukriîn ve mürsidü't-tâlibîn*. thk. Abdülhalim b. M. Hâdî Kaba. Dimaşk: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 2007.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed. *en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*. haz. Ali M. Dabbâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ty.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed. *Nihâyetü'l-berara fi'l-kırâati's-selâs ez-zâide 'ale'l-aşer*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Turhan Valide Sultan, 1; Yazma Bağışlar, 184.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed. *Takrîbü'n-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*. haz. Abdullah Muhammed Halîlî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed. *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*. haz. Muhammed Temîm ez-Zü'biyy. Cidde: Dâru'l-Hüdâ, 1994.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed. "Tuhfetü'l-ihvân fi'l-hulfi beyne's-Şâtbiyyeti ve'l-Unvân". İçinde *Mecelletü Ma'hedi'l-İmâmi's-Şâtbi li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye*. 328-419. thk. Halid Hasen Ebü'l-Cüd. 1428.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû Bekir Ahmed. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*. thk. Enes Mehara. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- İbrahim b. Mustafa. *Risâle fi beyâni 'adedi'l-âyât*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazâde Hüseyin. 72, 1b-11a.

- İzmirî, Mustafa b. Abdurrahmân. *Bedâyiü'l-burhân 'alâ 'umdeti'l-'irfân*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi, 10.
- İzmirî, Mustafa b. Abdurrahmân. *Muhtasarü'n-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 66.
- İzmirî, Ahmed. *Risâle fi kırâati Hafs*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 28, 66b-68a.
- İzmirî, Mustafa b. Adurrahmân. *'Umdetü'l-'irfân fi vücûhi'l-Kur'ân*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, 32.
- Kastamonî, İsmail Hakkı b. Abdurrahman Sûzî. *'İlmü't-takrib*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 297, 1/1a-5/83a.
- Kemâleddîn, Süleyman b. Mehmed. *Risâle-i Râiyye*. İstanbul: Osmanlı Matbaası, 1311.
- Köprülüzâde Abdullah Paşa. *İfâdetü'l-mukni'a fi kırâati'l-erba'a*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 1752.
- Mağribî, Hâşim b. Muhammed. *Şerhu İfâdeti'l-mukni'a*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 10, 173b-225a.
- Manisavî, Ahmed b. Muhammed. *İzhâru'l-meânî fi Şerhi Hırzî'l-emânî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali, 19, 1b-95a.
- Mansûrî, Ali b. Süleyman. *Hallü mücmeli't-Tayyibe*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 53.
- Mansûrî, Ali b. Süleyman. *Risâle fi beyâni evcûhi't-tekbîr fi'l-hatm*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 68, 1b-9b.
- Mansûrî, Ali b. Süleyman. *Risâle fi mes'eleti âlâne*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, 2093, 102b-111b.
- Mansûrî, Ali b. Süleyman. *Tahrîru't-turuk ve'r-rivâyât min tariki Tayyibeti'n-Neşr*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 43.
- Maşalı, Mehmet Emin. *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmî*. Ankara: Otto Yayınları, 2006.
- Mecdî Mehmed Efendi. *Hadâiku's-Şekâik*. haz. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yay., 1989.
- Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmânî*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 1996.
- Molla Emin Efendi. *Lâhika fi i-idâhi bâbi'l-idgâmi'l-kebîr*. İstanbul: Esad Efendi Matbaası, 1287/1870.
- Molla Emin Efendi. *el-Kerârîs fi zikri tertibi vücûhi ba'di'l-âyât*. 52-109. İstanbul: Esad Efendi Matbaası, 1287.
- Molla Emin Efendi. *'Umdetü'l-hallân fi idâhi Zübdeti'l-'irfân*. İstanbul: Karahisarizâde Sahaf Esad Matbaası, 1287.
- Molla Emin Efendi. *Zühu'l-erib fi idâhi'l-cem'i bi't-takrib*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 11.
- Molla Gürânî, *el-Abkarî ta'likatün 'alâ Şerhi Hırzî'l-emânî li'l-Ca'berî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, 9, 1b-209b.
- Molla Gürânî. *Keşfü'l-esrâr an kırâati'l-eimmeti'l-ahyâr*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Giresun Yazmalar, 51.

- Molla Gürânî. *Levâmi'ü'l-ğurer fi Şerhi Ferâidü'd-düer*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 47, 1b-93a.
- Molla Gürânî. *Ref'u'l-hitâm fi vakf-i Hamza ve Hişâm*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, 27.
- Mustafa b. Hasen b. Ali. *Risâletü'l-cemîleti'l-müşmile 'alâ fevâidi'l-celiyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 39, 1b-92a.
- Mustafa b. Hasen. *Tuhfetü't-talebe fi beyâni meddâti tarîki't-Tayyibe*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa, 29.
- Mü'min b. Ali. *Câmi'ü'l-kelâm fi resmi Mushafî'l-İmâm*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 44, 1b-6.
- Öge, Ali-Tugantay, Mustafa. "Tahrîrât İlmine Katkıları Bağlamında Ali el-Mansûri ve Tahrîru't-Turuk Adlı Eseri". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49 (2020), 33-63.
- Paluvî, Hamid Abdülfettâh. *Tuhfetü'l-cevâb bi'l-makâleti's-savâb*. İstanbul: İHKK, 92, 107b-128a.
- Pilgir, Eren. "Abdülfettâh el-Mersafî'nin Tahrîrât İlminde Yeri: Şerhu'd-Dürreti'l-Mudîyye Örneği". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 58 (2020), 69-90.
- Rıza Efendi, Ali. *Sûfi Ahmed Efendi Tarîki*. İstanbul: MÜİFK, Üsküdarlı, 49.
- Rizevî, Hâfız Hüseyin. *Şerhu Kasîdeti'ş-Şâtibiyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Âşır Efendi, 3, 1b-166a.
- Salihoğlu, Alaaddin. "Rizeli Hâfız Hüseyin Efendi ve Râ'iyye Şerhi Adlı Yazma Eseri". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45 (2020), 119-138.
- Şeyhülkurrâ Hasan Efendi, *Fetvâ fi'l-kırâa*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 2857.
- Şinkîti, Emin. *Ecvibetü'l-mesâili'l-müşkilât fi 'ilmi'l-kırâat*. Medine: y.y., t.y.
- Yüsufendizâde, Abdullah b. Muhammed. *Ecvibetü mesâil fi vücûhi'l-Kur'ân*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 68, 29-39.
- Yüsufendizâde, Abdullah b. Muhammed. *el-İtilâf vî vücûhi'l-ihtilâf*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 1174.
- Yüsufendizâde, Abdullah b. Muhammed. *Reddü'l-kırâati bi'ş-şevâz*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 68.
- Yüsufendizâde, Abdullah b. Muhammed. *Risâle fi beyâni merâtibi'l-meddi fi'l-kırâati'l-eimmeti'l-aşer*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir, 812.
- Yüsufendizâde, Abdullah b. Muhammed. *Risâle fi halli müşkilâti'ş-Şâtibi*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 1227.
- Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*. İstanbul: İFAV Yay., 2016.